

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI ELM VƏ TƏHSİL NAZİRLİYİ
BAKİ DÖVLƏT UNİVERSİTETİ

TARİX FAKÜLTƏSİ

**“Məmmədəli Hüseynovun daş dövrü
arxeologiyasına verdiyi töhfələr”**

mövzusunda

Beynəlxalq Elmi Konfransın

PROQRAMI VƏ TEZİSLƏRİ

Bakı, 5-6 dekabr

Bakı – 2022

CƏNUBİ QAFQAZIN PALEOANTROPOLOGİYASI

t.f.d.Yaqub Məmmədov

(AMEA Arxeologiya, Etnoqrafiya və Antropologiya İnstitutu, Azərbaycan)

Açar sözlər: Cənubi Qafqaz, paleoantropologiya, Homo erectus, Homo heidelbergensis, Homo neanderthalensis

Keywords: South Caucasus, paleoanthropology, Homo erectus, Homo heidelbergensis, Homo neanderthalensis

Ключевые слова: Южный Кавказ, палеоантропология, Homo erectus, Homo heidelbergensis, Homo neanderthalensis

Cənubi Qafqazda aşkar olunmuş ilk hominid qalığı Son Miosen dövrünə (yuxarı sarmat dövrü) aid olunur. Belə ki, 1939-cu ildə Udabnodan aşkar olunmuş nümunə morfoloji xüsusiyyətlərinə görə Homininae yarım fəsiləsinin nəsli kəsilmiş Dryopithecini nəslinin Dryopithecus cinsinə, məməli mərhələsinə görə isə Homininae yarım fəsiləsinin nəsli kəsilmiş Graecopitheini nəsilinin Ouranopithecus cinsi növləri ilə eyni dövrə aiddir. Bununla bərabər bütün nəşrlərdə udabnopitekin stratigrafik vəziyyəti (yuxarı misosen və yaxud sarmat) eynidir.

Cənubi Qafqazda erkən homo növlərinin yayılmasını təsdiq edən ilk ən qədim maddi dəlillər XX əsrin 70–ci illərində Azıx mağarasının alt təbəqələri və son 30 ildə Dmanisi, Qaraca erkən pleystosen düşərgələrində də qeydə alınmışdır.

1991–2005 ci illərdə Dmanisi məskənindən iki yeniyetmə və üç yaşlı olmaqla beş kəllə aşkar olunmuşdur (üç kişi, iki qadın). Kəllə həcmi 545 sm³–775 sm³ arası dəyişir. 2022-ci ildə Dmanisi yaxınlığında Orozmani məskənində 1,8 milyon il əvvələ aid diş aşkar olunmuşdur.

1968–ci ildə Azıx mağarasından aşkar olunan alt çənə sümüyü hissəsi Homo sapiens neanderthalensis istiqamətində transformasiya edən Homo heidelbergensis dairəsinə aiddir; geoloji cəhətdən mindel–riss dövrünə, arxeoloji cəhətdən orta aşel mədəniyyətinin sonuna aiddir. Cənubi Qafqazda dövrə dair digər qalıqlar 1959 və 1984–cü illərdə Kudar–1 mağarasının V Aşel təbəqəsində (üç hominid dişi (iki kəsici və bir azı dişi)) aşkar olunmuşdur.

Cənubi Qafqazda bütün məlum neandertal qalıqları (klassik neandertal qrupuna aid olur) natamamdır və dəfn mənası yoxdur. Sakajia məskənindən olan natamam üst çənə istisna olunmaqla, digər bütün sümüklər bir neçə ayrılmış dişdən ibarətdir.

Azərbaycan ərazisində yeganə neandertal qalığı 2010-cu ildə Azıx mağarasında aparılan qeyri qanuni “qazıntılar” zamanı əldə olunmuşdur. Azıx mağarasının orta paleolit dövrünə aid təbəqənin üst layında, mağaranın divarına yaxın hissəsində neandertal insana aid sol birinci daimi azı dişi (M¹) aşkar olunmuşdur. Dişin aşkar olduğu horizontda aşkar olunmuş heyvan dişi

ESR müəyyən olunması əsasında 100 ± 7 min il bundan əvvələ aid olunmuşdur.

Gürcüstan ərazisində, Kutaisi və Çiatura yaxınlığında beş orta paleolit düşərgəsindən insan qalığı aşkar olunmuşdur (Curuçula (II təbəqə), Sakajia, Bronze (VIII təbəqə), Ortvala (III a təbəqəsi) mağaralarında və Ortvale Klde (II stratigrafik təbəqənin V layında) aşkar olunmuşdur.

Cənubi Qafqazda üst paleolit dövrünə dair insan qalıqları Gürcüstan ərazisində, 12–10 min il əvvələ aid olunan mandibul hissəsi Devisxvrelı 10 min il əvvələ aid bir neçə kəllə sümüyü parçası Sakajia (11 min il əvvəl) tədqiqatlar üçün yararlı olmamışdır. Son illər Bondi mağarasında aşkar olunan diş üst paleolitə aid ən qədim nümunə hesab olunur. Dişin anatomik müayinəsi (xarici müayinəsinə əsasən) onun neandertala yaxud anatomik cəhətdən müasir insana (AMİ) məxsus olması müəyyən olunmamışdır. Bondi mağarasından olan diş AMİ və neandertal dişindən kiçikdir. Hər iki tac diametrlərinin, müasir insan və neandertallar arasında mühüm uyğunluğu, Bondi dişinin onun əsasında hər hansı növə ayırmağı qeyri mümkün edir.

Beləliklə, əgər ötən əsrin 40-cı illərindən aparılmış tədqiqatlar regionun hominoidin təkamül zonası olduğunu göstərdisə, son 40 ildə aparılmış tədqiqatlar regionda Homo cinsinin bütün növlərinin - Homo erectus, Homo heidelbergensis, Homo neanderthalensis və müasir tipli insanların yayıldığını təsdiq etdi.

MÜNDƏRİCAT

Konfransın proqramı4

Plenar məruzələr

Şərəfli alim ömrü - Məmmədəli Hüseynovun 100 illiyinə

Professor İbrahim Zeynalov (Bakı Dövlət Universiteti, Azərbaycan).....4

Böyük alimin dünya əhəmiyyətli kəşfi

AMEA-nın həqiqi üzvü Yaqub Mahmudov (Bakı Dövlət Universiteti, Azərbaycan).....4

Azıx dünya arxeologiyasında

Profesor Əsədulla Cəfərov (AMEA Arxeologiya, Etnoqrafiya və Antropologiya İnstitutu, Azərbaycan)4

Məmmədəli Hüseynov və Quruçay mədəniyyəti

Dosent Azad Zeynalov (AMEA Arxeologiya, Etnoqrafiya və Antropologiya İnstitutu, Azərbaycan)4

Damjili cave revisited: prehistoric excavations between 2016 and 2022

Professor Yoshihiro Nishiaki (The University Museum, The University of Tokyo, Japan)4

Middle to Upper Paleolithic Transition Issues based on the Study of Ortvala Klde and Bondi Cave

Professor Nikoloz Tuşabramişvili (İlya Dövlət Universitetinin Arxeoloji Araşdırmalar Mərkəzinin direktoru, Gürcüstan Respublikası)4

I BÖLMƏ

PROFESSOR MƏMMƏDƏLİ HÜSEYNOVUN ELMİ İRSİ

t.e.d.Tarix Dostiyev (Bakı Dövlət Universiteti, Azərbaycan)

PROFESSOR MƏMMƏDƏLİ HÜSEYNOV VƏ UNİVERSİTET ARXEOLÖGİYASI ..20

Dosent Aydın Məmmədov (Bakı Dövlət Universiteti, Azərbaycan)

MƏMMƏDƏLİ HÜSEYNOVUN ELMİ YARADİCİLİĞİNDƏ TARİXİ DEMOQRAFİYA MƏSƏLƏLƏRİ22

Dosent Nasir Quluzadə (Milli Azərbaycan Tarixi Muzeyi, Azərbaycan)

MƏMMƏDƏLİ HÜSEYNOV VƏ MİLLİ AZƏRBAYCAN TARİXİ MUZEYİNİN QƏDİM DAŞ DÖVRÜ KOLLEKSİYASI24

t.f.d.Fəxriyyə Həvilova (Bakı Dövlət Universiteti, Azərbaycan)

MƏMMƏDƏLİ HÜSEYNOV VƏ “ARXEOLÖGİYA VƏ ETNOQRAFİYA MUZEYİ”NİN EKSPONATLARI27

Dosent Qurban Məmmədov (Bakı Dövlət Universiteti, Azərbaycan)

DAŞ DÖVRÜNÜN ÖYRƏNİLMƏSİ ARXEOLOQ MƏMMƏDƏLİ HÜSEYNOVUN
AZƏRBAYCAN XALQI QARŞISINDA TARİXİ XİDMƏTİDİR29

II BÖLMƏ
DAŞ DÖVRÜ ARXEOLÖGİYASI

Professor Abbas Seyidov (AMEA Arxeologiya, Etnoqrafiya və Antropologiya İnstitutu, Azərbaycan)
AZIX (AZƏRBAYCAN) VƏ DENİSOV-AYI DAŞI (RUSİYA, ALTAY)
MAĞARALARININ FƏRQLİ VƏ BƏNZƏR CƏHƏTLƏRİ32

Академик Жакен Таймагамбетов (ГНС Национального музея РК, Республика Казахстан),
Профессор Раду Йовица (профессор Нью-Йоркского университета, США, руководитель исследовательской группы Тюбингенского университета, ФРГ)
НОВЫЕ ДАННЫЕ ПО КАМЕННОМУ ВЕКУ КАЗАХСТАНА34

AMEA-nın müxbir üzvü Vəli Baxşəliyev (AMEA Naxçıvan Bölməsi Tarix, Etnoqrafiya və Arxeologiya İnstitutu, Azərbaycan)
PALEOLİT DÖVRÜNƏ AİD YENİ TAPINTILAR36

Профессор Гидаят Джафаров (Азербайджанский Государственный экономический университет, Азербайджан),
Паривас Бабаи (Институт археологии, этнографии и антропологии НАНА, Азербайджан),
Доцент Диана Джафарова (Институт археологии, этнографии и антропологии НАНА, Азербайджан)
ПАЛЕОЛИТИЧЕСКИЕ НАХОДКИ ИЗ КУРГАНА У СЕЛА БОРСУНЛУ38

t.f.d.Yaqub Məmmədov (AMEA Arxeologiya, Etnoqrafiya və Antropologiya İnstitutu, Azərbaycan),
Ülviyyə Səfərova (AMEA Arxeologiya, Etnoqrafiya və Antropologiya İnstitutu, Azərbaycan)
DAMCILI MAĞARASINDA APARILMIŞ ARXEOLÖJİ QAZINTILARIN
NƏTİCƏLƏRİNƏ DAİR40

д.ф.и.Фараджева Малахат (Институт Археологии, Этнографии и Антропологии НАН Азербайджана, Азербайджан)
УБЕЖИЩЕ ОКЮЗЛЕР НА ГОРЕ БЕЮКДАШ (ГОБУСТАН)42

Dosent Anar Ağalarzadə (AMEA Arxeologiya, Etnoqrafiya və Antropologiya İnstitutu, Azərbaycan),
t.f.d. Samir Kərimov (AMEA Lənkəran Regional Elmi Mərkəzi, Azərbaycan)
AZƏRBAYCANIN CƏNUB-ŞƏRQ BÖLGƏSİNDƏ İBTİDAİ İNSAN MƏSKƏNLƏRİ .45

Orxan Zamanov (AMEA Arxeologiya, Etnoqrafiya və Antropologiya İnstitutu, Xəzər Universiteti Tarix və Arxeologiya departamenti, Azərbaycan)

AZƏRBAYCAN ARXEOLOGİYASININ VƏ ANTROPOLOGİYASININ İNKİŞAFINA
DAŞ DÖVRÜNÜN TƏDQIQİNİN TƏSİRİ48

Gülsüm Atakişiyeva (Bakı Dövlət Universiteti, Azərbaycan)
DAŞ DÖVRÜNDƏ “QADIN İLAHƏ” İNANCI VƏ QADINA SİTAYIŞ.....50

Dosent İradə Avşarova (Bakı Dövlət Universiteti, Azərbaycan)
AZƏRBAYCAN ARXEOLOGİYASININ İNKİŞAFINDA MƏMMƏDƏLİ HÜSEYNOVUN
ROLU

III BÖLMƏ **QAFQAZIN PALEOANTROPOLOGİYASI**

Dosent Kərəm Məmmədov (Bakı Dövlət Universiteti, Azərbaycan)
AZƏRBAYCAN TÜRKLƏRİNİN PALEOANTROPOLOGİYASI52

t.f.d.Yaqub Məmmədov (AMEA Arxeologiya, Etnoqrafiya və Antropologiya İnstitutu,
Azərbaycan)
CƏNUBİ QAFQAZIN PALEOANTROPOLOGİYASI55

t.f.d.Hicran Mahmudova (Bakı Dövlət Universiteti, Azərbaycan)
“AZIXANTROP” – AZƏRBAYCAN ANTROPOLOGİYASININ İLK MÜJDƏÇİSİ57

д.ф.и.Багиров Эльшад (Бакинский Государственный Университет,
Азербайджан)
НАУЧНАЯ ЗНАЧИМОСТЬ ДМАНИСКОГО ЧЕЛОВЕКА В ПАЛЕОАНТРОПОЛОГИИ
.....60

Uğur Qismətli (Bakı Dövlət Universiteti, Azərbaycan)
AZIXANTROPUN HOMİNİDLƏR SİSTEMİNDƏ YERİ62

IV BÖLMƏ **QAFQAZIN GEOARXEOLOGİYASI**

Доктор географических наук Елена Тагиева (Институт Географии
им.акад.Г.А.Алиева НАН Азербайджана, Азербайджан)
ПРИРОДНАЯ ОБСТАНОВКА СТОЯНКИ ТАГЛАР В ЭПОХУ
ОБИТАНИЯ НОСИТЕЛЕЙ МУСТЕРСКОЙ КУЛЬТУРЫ
ПО ПАЛИНОЛОГИЧЕСКИМ ДАННЫМ64

к.б.н. Тариэль Эйбатов (Гендиректор Естественноисторического музея
НАНА, Азербайджан)
НОВОЕ УНИКАЛЬНОЕ МЕСТОАХОЖДЕНИЕ ИСКОПАЕМОЙ ПОЗВОНОЧНОЙ
ФАУНЫ В ОКРЕСТНОСТЯХ МИНГЯЧЕВИРСКОГО ВОДОХРАНИЛИЩА
И ФАУНА АЗЫХСКОЙ ПЕЩЕРЫ66

Dosent Rəşid Fətəliyev (AMEA-nın akad. H.Əliyev adına Coğrafiya İnstitutu,
Azərbaycan)

PALEOCOĞRAFİ TƏDQİQATLARDA BASDIRILMIŞ TORPAQLARIN ƏHƏMİYYƏTİ
VƏ TERMİNİN MƏNİYYƏTİ HAQQINDA68

Роберт Мобили (Бакинский государственный университет; Глава Албано-удинской христианской общины Азербайджана, Азербайджан)
АРХЕОЛОГИЧЕСКАЯ МИНЕРАЛОГИЯ И МЕТОДЫ ОПРЕДЕЛЕНИЯ
ФАЛЬСИФИКАЦИИ В ПАМЯТНИКАХ НА
ОСВОБОЖДЕННЫХ ЗЕМЛЯХ АЗЕРБАЙДЖАНА70

V BÖLMƏ

AZƏRBAYCANIN DAŞ DÖVRÜ ARXEOLÖGİYASININ NƏZƏRİ MƏSƏLƏLƏRİ

Dosent Mənsur Mənsurov (Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasının Arxeologiya və Etnoqrafiya İnstitutu, Azərbaycan)
AZIX MAĞARASININ MƏDƏNİ QALILARINA YENİ BAXIŞ.....73

t.f.d.Firuzə Muradova (AMEA Arxeologiya, Etnoqrafiya və Antropologiya İnstitutu, Azərbaycan)
PALEOLİT DÖVRÜNÜN ÖYRƏNİLMƏSİNDƏ AZIX MAĞARASININ YERİ.....75

Доцент Азад Зейналов (Институт археологии, этнографии и антропологии НАНА, Азербайджан),
Паривас Бабаи (Институт археологии, этнографии и антропологии НАНА, Азербайджан)
ПРОБЛЕМЫ ПАЛЕОЛИТА АЗЕРБАЙДЖАНА77

Профессор Ирада Гусейнова (Бакинский Государственный Университет, Азербайджан)
АРХЕОЛОГИЧЕСКИЕ ИССЛЕДОВАНИЯ КАВКАЗА КАК ВАЖНЫЙ ИСТОЧНИК
В ИЗУЧЕНИИ ДРЕВНЕЙ ИСТОРИИ ЧЕЛОВЕЧЕСКОЙ ЦИВИЛИЗАЦИИ79

Ульвия Сафарова (Институт археологии, этнографии и антропологии НАНА, Азербайджан)
ПАМЯТНИК ДАМДЖЫЛЫ – ДВА ЭТАПА ИССЛЕДОВАНИЯ:
СРАВНЕНИЕ РЕЗУЛЬТАТОВ81

Professor Nəcəf Müseyibli (AMEA Arxeologiya, Etnoqrafiya və Antropologiya İnstitutu, Azərbaycan)
AĞSTAFADA NEOLİT DÖVRÜ ABİDƏLƏRİ83

Dosent Xəqani Alməmmədov (AMEA Arxeologiya, Etnoqrafiya və Antropologiya İnstitutu, Azərbaycan),
Mark İserlis (Almaniya Arxeologiya İnstitutu, Avrasiya Departamenti, Almaniya)
QARABAĞIN LEYLATƏPƏ FENOMENİ85

VI BÖLMƏ

**İŞGALDAN AZAD EDİLƏN ƏRAZİLƏRİN TARİXİ MADDİ MƏDƏNİYYƏT ABİDƏLƏRİ
VƏ ONLARIN BƏRPASI MƏSƏLƏSİ**

Dosent Kəmalə Nəcəfova (Bakı Dövlət Universiteti, Azərbaycan)
ASIX MAĞARASININ İŞGALDAN AZAD OLUNMASININ HÜQUQİ-SİYASİ
VƏ TARİXİ ƏHƏMİYYƏTİ.....88

Dosent Xəqani Alməmmədov (AMEA Arxeologiya, Etnoqrafiya və Antropologiya
İnstitutu, Azərbaycan)
LƏLƏTƏPƏ NEOLİT DÖVRÜ YAŞAYIŞ MƏSKƏNİNDƏ APARILMIŞ
ARXEOLJİ TƏDQIQATLAR.....93

Professor Məhəbbət Paşayeva (Azərbaycan Dövlət İqtisad Universiteti,
Azərbaycan),
Robert Mobili (Bakı Dövlət Universiteti, Azərbaycan)
ERMƏNİSTAN İŞGALININ QARABAĞDA ARXEOLJİ-MEMARLIQ ABİDƏLƏRİNƏ
VURDUĞU ZƏRƏR: MƏDƏNİ SOYQIRIM, TARİXİN FALSİFİKASİYASI96